

LESSUGGESTIES VOOR HET BASIS- EN VOORTGEZET ONDERWIJS

Gedichtendag

27 JANUARI 2000

Behoud
de Begeerte

Adressen

Stichting Poetry International

William Boothlaan 4

3012 VJ Rotterdam

telefoon 010 282 27 77

*** coördineert de Landelijke Gedichtendag en organiseert jaarlijks het Poetry International Festival en het Poetry International Kinderfestival.**

Stichting Doe Maar Dicht Maar

Postbus 41015

9701 CA Groningen

telefoon 050 313 84 33

*** organiseert jaarlijks een poëzieschrijfwedstrijd voor leerlingen in het voortgezet onderwijs.**

Stichting Kinderen en Poëzie

Postbus 252

5150 AG Drunen

telefoon 0416 37 30 19

*** organiseert jaarlijks een poëzieschrijfwedstrijd voor leerlingen in het basisonderwijs.**

Stichting Plint

Postbus 164

5600 AD Eindhoven

telefoon 040 245 40 01

*** voor poëzieposters, -ansichtkaarten en -kussenslopen.**

Stichting Schrijvers School Samenleving

Huddestraat 7

1018 HB Amsterdam

telefoon 020 623 49 23

*** bemiddelt bij het uitnodigen van dichters in de klas.**

Behoud de Begeerte

Congresstraat 67

B 2060 Antwerpen

telefoon 0032 3 272 40 41

*** voor Gedichtendag in Vlaanderen.**

Hoe deze lessuggesties te gebruiken

Op donderdag 27 januari 2000 vindt, op initiatief van Poetry International, voor het eerst de Landelijke Gedichtendag plaats. Eén dag lang staan Nederland en Vlaanderen in het teken van de poëzie en zijn op tal van plaatsen gedichten te horen, te lezen en te zien. Speciaal voor het basis- en voortgezet onderwijs zijn deze lessuggesties samengesteld: elf gedichten van verschillende dichters, met vragen en suggesties die kunnen helpen bij de bespreking in de klas. Het zijn geen vragen waarop maar één goed antwoord mogelijk is. Ze zijn bedoeld om te helpen bij het goed lezen. Ze maken het makkelijker om een poosje over een gedicht te blijven praten. En om te laten zien hoeveel er vaak gezegd wordt in een paar regeltjes.

De gedichten zijn in oplopende moeilijkheidsgraad gerangschikt, maar sommige gedichten kunnen op verschillende manieren behandeld worden en zo 'moeilijker' of 'makkelijker' lijken. Aan u om te bepalen hoe ver u wilt gaan in de interpretatie. De vragen bij de gedichten zijn bedoeld als handreikingen voor de docent, niet als proefwerk voor leerlingen. U kunt een gedicht met de klas lezen en aan uw leerlingen vragen wat zij er in zien voor u tot de vragen over gaat, of de vragen gebruiken ter sturing van de discussie. Ook bent u uiteraard vrij om te bepalen of u alle vragen bij een gedicht wilt behandelen of slechts een paar en of u elf gedichten in de klas wilt bespreken of maar één. Deze lesbrief is geen dictaat maar eerder een hulpmiddel.

Een gedicht is een ding

Een gedicht is een ding. Een ding van taal, niet een ding dat je op kunt pakken. Meer een ding zoals een muziekstuk of een schilderij. Een schilderij is natuurlijk ook een voorwerp van linnen en een lijst, je kunt het onder je arm nemen, maar het is ook iets van verf. Een landschap op een schilderij is in de eerste plaats van verf. Je kijkt niet naar de natuur, je kijkt naar een rechthoek met olieverf die iemand zo op het doek heeft aangebracht dat je denkt: 'Hé, een landschap op een zonnige zomerdag. Was ik daar maar.' Bijvoorbeeld.

Zo ook is een gedicht niet van gevoelens: een gedicht is van woorden. Wie zonder meer probeert te zeggen wat hij of zij voelt, slaagt er maar zelden in om dat zó te zeggen dat anderen het ook voelen. 'Ik ben verdrietig' of 'ik heb heimwee' – het betekent wel iets maar het roept weinig op. Een goede dichter is niet in de eerste plaats goed omdat hij zulke bijzondere gevoelens heeft, maar omdat hij zulke bijzondere bewoordingen voor die gevoelens en gedachten weet te vinden. Die woorden zijn zo gekozen en gerangschikt dat de lezer denkt: 'Ja, zó is verlangen. Zo is verliefdheid. Zo denkt een jongen aan zijn vader.'

Of de lezer wordt verrast door hoe de woorden daar bij elkaar gezet zijn, op een manier die nog nooit eerder is vertoond, en die ineens de allerbeste manier lijkt om iets dat nooit eerder gezegd werd te zeggen. Want alle eerdere keren werd het anders gezegd, en dan wás het ook iets anders. Het maakt een enorm verschil of je naar buiten kijkt en zegt: 'Bomen in de herfst' of, zoals Willem Kloos 'De bomen dorren in het laat seizoen'. Of je over 'een saai dag' spreekt of dat je, zoals Rutger Kopland doet, schrijft 'die dagen (...) ze smaakten heel hevig naar weinig'.

Wie even naar een schilderij kijkt, 'mooi' denkt en weer doorloopt heeft natuurlijk lang niet gezien wat er allemaal te zien is. Zo is het met een gedicht ook. Lang kijken levert meer op. En om te helpen bij het lang kijken kun je je van alles afvragen. Waarom de woorden er zo staan zoals ze staan. Waarom juist deze woorden. Waarom de dichter sommige dingen duidelijk zegt en andere stilhoudt. Waarom hij een witregel pauze nodig heeft, of waarom hij nu met die ene vergelijking aan komt zetten en wat het gedicht te betekenen heeft.

Dat is eigenlijk altijd wel een goede vraag: wat alles eigenlijk te betekenen heeft. Óf alles iets te betekenen heeft. Een antwoord zullen we nooit krijgen, ook van gedichten niet. Maar hoe beter je kijkt, hoe meer betekenis iets kan krijgen, en hoe dichter je in de buurt komt van het geheim dat elk gedicht nu eenmaal is.

Sommige dichters beweren dat ze in hun gedichten kunnen wonen. In andere gedichten kunnen lezers wonen. Sommige gedichten maken ongemakkelijk, andere vrolijk. Maar bijna alle gedichten zijn een bril: door hun woorden gezien, is de wereld anders.

Wat te doen met poëzie

Poëzie op muziek

Gedichten kun je lezen — dat ligt voor de hand. Gedichten kun je ook zingen: er zijn veel gedichten op muziek gezet, vroeger al, maar de laatste tijd ook. Zo maakte Tom America een cd met gedichten van Jan Hanlo (*Tjielp tjielp*) en een paar jaar geleden (1994) verscheen *Denkend aan de Dapperstraat*, een cd waarop allerlei artiesten Nederlandse gedichten zingen. Ter gelegenheid van de Kinderboekenweek 1998 kwam *Van rijm tot rap* uit waarop versjes, liedjes en gedichten op heel uiteenlopende manieren ten gehore worden gebracht. Het is de moeite waard om deze of andere gezongen gedichten te laten horen.

Zelf gedichten schrijven

Er zijn allerlei manieren om iemand op weg te helpen bij het schrijven van een gedicht. Bijvoorbeeld door een (bekende) eerste regel op te geven. Of door de klas eerst tien woorden te laten noemen die met een van tevoren afgesproken onderwerp te maken hebben (zoals bijvoorbeeld Winter, Regen, Eerste schooldag na de vakantie, Moeder, Strand, Nederland, Honden) en dan iedereen te vragen om een gedicht te schrijven waarin tenminste vijf van die woorden voorkomen. Of door een schilderij of een foto te laten zien en leerlingen te vragen daar een gedicht bij te schrijven. Of door ze te verplichten om te rijmen of af te spreken dat een gedicht niet meer dan vijf regels mag hebben et cetera.

Ideeën kunt u misschien ook halen uit Willem Wilminks *Schriftelijke cursus dichten*. (Speciaal ter gelegenheid van Gedichtendag verschijnt een nieuwe editie.)

2

Illustraties

Veel gedichten laten zich heel goed illustreren — of een beeld of een regel eruit kan getekend worden. Eventueel kan hiervoor samenwerking met de tekenleraar gezocht worden.

Zelf een bloemlezing samenstellen

Het is aardig om met de klas een bloemlezing samen te stellen. Deel onder de leerlingen veel dichtbundels en bloemlezingen uit en laat iedereen een of twee gedichten kiezen. Die worden gefotokopieerd en gebundeld zodat een eigen klassenbloemlezing ontstaat die in volgende lessen gebruikt kan worden.

Dichtersstemmen

Het is altijd bijzonder om dichters hun eigen gedichten te horen voorlezen. Uitgeverij Querido heeft verschillende cassettes uitgebracht waarop dichters zichzelf lezen. Lucebert is bijvoorbeeld een dichter die heel meeslepend leest. Bij uitgeverij De Harmonie onder andere, zijn ook dichtersstemmen op cd verschenen.

Voordrachtskunst

‘Zij vouwde haar armen op haar rug en starend naar één punt, reciteerde ze “t Lied van de zee” van Hélène Swart, zó mooi en gevoelvol, met heel haar ziel trillend in haar sympathieke stem dat lang nadat zij geëindigd had er een ademloze stilte heerste. De meeste meisjes hadden tranen in haar ogen.’ Zo beschrijft Top Naeff in *Schoolidyllen* hoe een meisje voor de klas een gedicht opzegt. Dat is niet meer zo erg ‘van nu’.

Bespreek hoe een gedicht eigenlijk voorgelezen moet worden (misschien ook aan de hand van stemmen van dichters), wat ouderwets klinkt, wat mooi. Laat gedichten op verschillende manieren voorlezen: kortaf, gevoelig, stotterend, met de nadruk op de versregel of juist alsof het proza is et cetera.

Een moderne manier van poëzie voordragen is de *Poetry Slam*, waarbij wordt gestreden om de beste voordracht. Zo'n slam is goed te organiseren met de klas of met de school: een aantal leerlingen draagt een gedicht voor en de rest van de klas, het publiek, mag bepalen wie de meest aansprekende voordracht heeft. U kunt met uw klas ook de *Poetry Slam* tijdens het Poetry International Festival bezoeken.

Dichter in de klas

Het is mogelijk om via de Stichting Schrijvers School Samenleving een dichter uit te nodigen die komt voorlezen en die ook iets kan vertellen over wat gedichten schrijven eigenlijk is.

Ter voorbereiding op zo'n dichtersbezoek kan met de klas het oeuvre van een dichter gelezen worden. Mogelijk kan een gedicht van één van de dichters uit deze lesbrief daartoe een aanzet geven.

Gedichten over school

Er zijn veel gedichten over school geschreven, bijvoorbeeld door Ed Leeftang in *Op Pennewips plek*, door T. van Deel in *Strafwerk*, door Anton Korteweg in zijn vroegere bundels. Bij de Stichting Kinderen en Poëzie verscheen *Van kroontjespen tot toetsenbord*, een themasupplement bij het handboek poëzie op de basisschool.

Kies een aantal schoolgedichten uit en neem die als uitgangspunt van een gesprek over school en les. School is ook een leuk onderwerp om leerlingen zelf een gedicht over te laten schrijven.

Poëzie op groot formaat

Via Stichting Plint zijn ansichtkaarten met gedichten voorzien van een illustratie te bestellen. Ook geeft Plint affiches uit die kunnen worden opgehangen ophangen in de klas.

Enkele nuttige termen

3

Alliteratie:

woorden die met dezelfde klank beginnen. Bijvoorbeeld: 'een zucht van de ziedende zee'.

Assonantie of binnenrijm:

de klinkers klinken hetzelfde, maar de medeklinkers verschillen. Bijvoorbeeld: 'klaar water'.

Enjambement:

een zinsdeel dat doorloopt over het einde van de versregel heen. Bijvoorbeeld:

hij moet hebben willen weten hoe een paard
wordt gemaakt,(-)

Poëticaal gedicht:

een gedicht dat ook over zichzelf of over het dichten gaat. Zie bijvoorbeeld Ted van Lieshouts 'Mijn vader ging'. Een dergelijk gedicht zegt iets over de opvattingen van de dichter over wat poëzie is of zou moeten zijn. Woorden als 'zingen' 'schrijven' 'zeggen' 'maken' zijn vaak aanwijzingen dat het gedicht ook over dichten gaat.

Willem Wilmink (1936) heeft veel gedichten voor kinderen geschreven, gedichten die dikwijls ook echt over het kinderleven gaan en over wat daar zoal in voorvalt. Hij rijmt altijd, dat maakt zijn gedichten goed te onthouden en makkelijk voor te lezen. Hij schreef ook veel liedjes, onder meer voor kinderprogramma's als 'De stratemakeropzeeshow' en 'De film van Ome Willem'.

- ★ Lees het gedicht hardop, laat het daarna door iemand anders lezen die moet proberen zo min mogelijk nadruk op het rijm te leggen. Luister of dat veel verschil maakt.
- ★ Waar gaat dit gedicht eigenlijk over, wat is het 'verhaal' ervan?
- ★ In de eerste regel wordt gesproken over 'groot gevaar'. Wat voor gevaar? Let op de dubbele punt die zegt: uitleg volgt.
- ★ Waarom laat dat kind dat kleine zusje niet gewoon in haar bed liggen? Is het te gevaarlijk voor haar? Of zou hij of zij zelf banger zijn zonder dat zusje, ook al is ze klein?
- ★ Is de badkamer een goede keuze als je 's nachts ergens heen wil? Waar zou je nog meer heen kunnen? Moet je je verstoppen als je ouders ruzie hebben?
- ★ Wie zijn 'die twee' in de tweede strofe?
- ★ Maken de vader en de moeder van deze kinderen vaker ruzie of is dit de eerste keer?
- ★ Wat zouden vader en moeder kunnen uitleggen?
- ★ Wat betekent 'koek en ei'?
- ★ Waaraan doen de kinderen niet mee? En waarom eigenlijk niet?
- ★ Vertel dit gedicht in eigen woorden, regel voor regel, zodat er een verhaaltje ontstaat dat er net zo uit ziet als dit gedicht. Is het heel anders met andere woorden en zonder rijm?
- ★ Maak een soort strip van dit gedicht, per strofe een tekening.

Ruzie

Naast onze kamer was groot gevaar:
vader en moeder hadden het daar
verschrikkelijk op een schreeuwen gezet.
Ik haalde mijn kleine zusje uit bed.
We zijn naar de badkamer gegaan
en hebben de deur op slot gedaan.

Nu zijn die twee weer goed met elkaar.
Ze aaien elkaar, en ze glimlachen maar.
En wat wij vannacht weer hebben gehoord,
wordt niet uitgelegd, met geen enkel woord.

Het is weer koek en ei met die twee,
maar mijn zusje en ik doen nog lang niet mee.

Eva Gerlach dicht meestal voor volwassenen, precieze gedichten met subtiële waarnemingen en overwegingen. In 1998 verscheen voor het eerst een bundel met kindergedichten van haar, *Hee meneer Eland*, die bekroond werd met een Zilveren Griffel. Net als in haar gedichten voor volwassenen zijn haar overwegingen en suggesties subtiel en licht humoristisch. Er wordt veel niet gezegd in deze gedichten, maar wel voelbaar gemaakt.

In dit gedicht gaat het om een heel kleine gebeurtenis (kind heeft in de nacht een eland gezien) die je toch onrecht doet als je hem zo kort zou samenvatten. Er wordt veel extra's gezegd in deze paar regels, zelfs zonder dat het allemaal precies staat.

- ★ Dit is een gedicht over een ontmoeting die zowel prettig als angstaanjagend is. Let op de verschillende dingen die het kind dat hier aan het woord is, laat blijken te voelen. Zijn elanden gevaarlijk? Denkt dit kind dat ze gevaarlijk zijn? Eten ze mensen misschien? (laatste strofe)
- ★ Er staat 'opgestaan wegens propvolle maan' – hoe zou je dat in gewone woorden zeggen? Hoe vol is een propvolle maan? Let op de regelafbreking – je denkt dat je alles al weet, maar in de volgende regel wordt er nog iets aan toegevoegd dat het beeld verandert, namelijk 'dwars door de luiken'. Hoe ziet de situatie eruit in de eerste regel en hoe is die veranderd? Lees regel voor regel en bespreek wat er per regel voor informatie bij komt.
- ★ Wie moet er eigenlijk niet op hol slaan – het kind of de eland?
- ★ Na een regel wit volgt een nieuwe strofe. Waarom zou die hier begonnen zijn?
- ★ Donker dat afluistert – wat voor beelden en gevoelens roept dat op? Het donker staat 'achter de bomen' – hoe moet de situatie gezien worden? En is er een tekening van te maken?
- ★ In welke tijd speelt zich dit allemaal af? Is het herinnering? Beschrijving van iets dat tegelijkertijd gebeurt? Per strofe lijkt het net iets anders te liggen.
- ★ De pogingen tot gesprek van het kind zeggen ook iets over hoe het zich voelt 'mijn ouders slapen, ze horen mij niet'. Is dat een voordeel of een nadeel? Of alle twee?
- ★ 'Het was een tamme denk ik' – waarom denkt 'ik' dat? Waaruit blijkt of is gebleken dat de eland geen honger heeft?
- ★ Vindt het kind het prettig of eigenlijk wel jammer dat de eland 'helemaal niet naar mij' kijkt, of allebei tegelijk?
- ★ Is het kind nu te benijden om deze ervaring, of heeft het vooral iets griezeligs meegemaakt? Of is dit meer iets dat achteraf leuk is om te vertellen, maar dat als je het meemaakt maar matig is?

In Zweden

Opgestaan in de nacht wegens propvolle maan
dwars door de luiken. De trap af. De eland die we
soms hoorden grazen vlakbij in het bos naast het meer
lag op het terras. Om niet alleen te zijn, ging ik
rustig (niet op hol slaan) bij hem zitten.

Achter de bomen stond het donker ons
duidelijk af te luisteren. Hee
meneer eland. Hij zei niks.

Nu moet u wat terugzeggen. Wilt u een beetje sla,
een appel, kabel drop? Mijn ouders
slapen, ze horen mij niet. We zijn met vakantie hier.

Het was een tamme denk ik, hij had geen
gewei, hij leek wit in de mist,
hij snoof wat voor zich uit, hij had geen honger
dat zag je zo, hij keek helemaal niet naar mij.

Jan Hanlo (1912 - 1969) heeft de poëzie 'vakantie van de filosofie' genoemd. Zijn gedichten zijn geen overwegingen in dichtvorm, het zijn... ja wat precies? De poëziecriticus Kees Fens schreef zelfs; 'Jan Hanlo was meer een schrijver van poëzie dan van gedichten'. Waarmee hij zoiets bedoelde als dat je Hanlo niet per gedicht moet lezen, maar zijn hele, overigens niet zo heel grote, oeuvre in één keer. Toch zijn zijn afzonderlijke gedichten ook de moeite van het lezen waard, zoals 'Waarover zal ik zingen' dat een gedicht is, maar tegelijkertijd datgene wat aan een gedicht vooraf gaat.

- ★ Dit gedicht is een vraag, maar geen antwoord. Of toch?
- ★ Zouden de onderwerpen die in dit gedicht ter bezinging voorgedragen worden ook echt gedichten op kunnen leveren?
- ★ Hoe samenhangend zijn de genoemde onderwerpen? Of hebben ze gewoon niets met elkaar te maken? Is er verschil in belangrijkheid in de onderwerpen in dit gedicht? En in het echt?
- ★ Ga per strofe na wat de associaties zijn bij wat er gezegd wordt, probeer ook te letten op de volgorde waarin dingen genoemd worden – zijn dat vanzelfsprekende reeksen?
- ★ De regel 'of zal ik zingen over de liefde' komt steeds terug. In de eerste en de laatste strofe wordt er licht op gevarieerd. Waarom zou dat zo zijn? Kijk ook naar wat de andere woordvolgorde in de laatste regel met de nadruk in die regel doet.
- ★ Heeft de dichter iets over het belang van de liefde gezegd in dit gedicht, of is liefde precies even belangrijk als al die andere dingen?

Waarover zal ik zingen

Waarover zal ik zingen
over regenjassen over het lover van geboomte
of zal ik van de liefde zingen

Waarover zal ik zingen over vliegtuig
blinkend aluminium in de zon en blauwe lucht
of zal ik zingen over de liefde

Over auto's over steden en historie
of zal ik zingen over de liefde

Over vele vreemde dingen
over de gewone
of zal ik zingen over de liefde

Over bloemen over water
over mooie dingen of wat droevig is
of zal ik zingen over de liefde

Over tabak en vriendschap
over geur en wijn
over schepen zeilen meeuwen over ellende
over de ouderdom over de jeugd
of zal ik over de liefde zingen

Ted van Lieshout (1955) schrijft poëzie voor kinderen, maar anders dan veel kinderdichters durft hij daarbij verder te gaan dan het met poëtische middelen vertellen van een anekdote uit het kinderleven. Verschillende gedichten in de bundel *Begin een torentje van niks* gaan over de dood, of vooral over het dood-zijn, van de vader van de jongen die in deze verzen aan het woord is.

- ★ ‘Mijn vader ging’ klinkt in de eerste regel nog als iets heel gewoons. Het wordt al minder gewoon door wat erop volgt ‘niemand had gezegd dat het mocht’. Wie zou dat hebben kunnen zeggen? Aan het einde van de eerste strofe is dat ‘gaan’ vervuld geraakt van één speciale betekenis. Ga na hoe dat is gekomen en wanneer het is gekomen. Waarom zou Van Lieshout hier gekozen hebben voor ‘Hij ging’ i.p.v. ‘hij stierf’ of ‘hij ging dood’?
- ★ Van de volgorde van de gebeurtenissen worden twee verschillende versies gegeven. Wat is het verschil, of is er eigenlijk geen verschil?
- ★ Let op het effect van de regelafbrekingen, bijvoorbeeld ‘botste’. Er wordt hier ook werkelijk gebotst, zij het in taal.
- ★ In de tweede strofe lijkt het weggaan weer iets alledaags. Maar is het voor kinderen wel zo evident wat het verschil is tussen ‘dood’ en ‘weg’?
- ★ Wat komt de lezer over deze vader te weten – beroep, gedrag, aanwezigheid, rol in het kinderleven (opgespaarde straf uitdelen, liefste kind van de week).
- ★ Wat zou dat voor wedstrijd kunnen zijn, die van ‘liefste kind van de week’? Het klinkt objectief, alsof elk van de kinderen, hoeveel het er ook mogen zijn, dat weten we niet, die wedstrijd zou kunnen winnen. Maar het is wel duidelijk dat de hoofdpersoon aan zichzelf denkt. Of niet?
- ★ ‘Vaders gaan dood,/ dat is nu eenmaal zo’. Is dat kinderwijsheid, of eerder het napraten van volwassenen?
- ★ Er heerst ook in de derde strofe nog een zekere verwarring over wat dood-zijn is. Vaders vlijen zichzelf, actief, in een kist, maar ze ‘krijgen’ een pyjama aan.
- ★ Dode vaders ‘luisteren niet naar wat ik zeg’ maar wel ‘kijkt hij me aan en ik hoor:’. Hoe kan dat? Het lijkt te gaan om twee verschillende werelden: die van de werkelijkheid en die van de fantasie.
- ★ Wat stelt men zich voor bij ‘een bescheiden bruggetje’ of ‘een torentje van niks’? [een ‘torentje van niks’ kan op twee manieren gelezen worden] Wat was het beroep van de vader [tweede strofe]
- ★ In de laatste strofe verwijst het gedicht uitdrukkelijk naar zichzelf. De vijf pijlers van de brug zijn de vijf strofes van dit gedicht. Is een gedicht een ding, een brug, toren, huis? Denk ook aan Slauerhoff: ‘alleen in mijn gedichten kan ik wonen’.
- ★ ‘Zulke dingen leerde ik langzaam kunnen’ – namelijk hoe een gedicht gemaakt moet worden. Waarvoor staat het maken van een gedicht nog meer?
- ★ Hoe moet een gedicht dan gemaakt worden? Dit bijvoorbeeld rijmt niet, maar het heeft wel de strofes en versregels van een gedicht. Zou dit ook in proza te vertellen zijn geweest? Verliest het dan aan kracht of niet?

Mijn vader ging

Mijn vader ging. Niemand had gezegd dat het mocht,
dat hij kon gaan. Maar hij stapte in de auto, botste
tegen een trap van twee tredjes en kreeg een hartaanval,
of kreeg een hartaanval en botste tegen het trapje en ging.

Wij kinderen waren niet geschrokken dat hij was weggegaan.
Vaders gaan een toren bouwen of een huis. Vaders bouwen
viaducten waar het ver is. Vaders komen ooit wel weer thuis
om hun vrouw te kussen, om de opgespaarde straf uit te delen,

om het kind dat de wedstrijd van liefste kind van de week
gewonnen heeft op hun schoot te trekken. Vaders gaan dood,
dat is nu eenmaal zo. Ze vlijen zich in een kist, krijgen
een nooit gedragen pyjama aan en luisteren niet naar wat ik zeg:

Pap, ik kan een woord al schrijven! Hij kijkt me aan en ik hoor:
Is dat alles? Bouw om te beginnen maar eens een bescheiden
bruggetje, probeer het kleinste huis, begin een torentje van niks,
vind uit hoe dat moet, dan zien we wel of het al iets is.

Dit, papa, is de brug die ik heb gebouwd. Hij staat op vijf pijlers.
Zulke dingen leerde ik langzaam kunnen. Ik bouwde woord
voor woord deze toren, voegde steen voor steen dit gedicht,
schreef in twintig regels voor ons een huisje om in te wonen.

11

T. van Deel (1945) is een zuinige dichter, zuinig met gedichten en zuinig met woorden. In een klein, vaak blokvormig gedicht geeft hij meestal een beeld dat hij nauwelijks interpreteert maar dat geladen is met betekenis. In 'Sprookje' is hij vertellender dan gebruikelijk. Het gedicht is een variant op het sprookje van Andersen over de prinses op de erwt – de prinses die zo gevoelig is dat zij door een dikke stapel matrassen heen toch een erwt voelt. Daaruit blijkt dat ze een echte prinses is, en als beloning mag ze trouwen met een prins.

- ★ Meteen al in de eerste regel staat er iets opmerkelijks 'haar erwt'. Niet de erwt, een erwt, nee de hare. Hoe zou de erwt zo van de prinses geworden zijn? De erwt in het sprookje van Andersen is anoniem. Deze lijkt een individu.
- ★ De persoonlijke verstandhouding tussen erwt en prinses wordt in de volgende regels verder uitgewerkt. Hoe stelt men zich zo'n relatie voor? Als met een hond of poes? Als met een knuffelbeest, een geliefde?
- ★ Waaruit blijkt dat de prinses om de erwt geeft – steeds meer zelfs?
- ★ Let op de enjambementen: 'en voelde/ hoe hij voelde.' Zij legde hem weg en voelde, we nemen aan: iets in zichzelf, iets voor hem – pas in de volgende regel blijkt wat ze voelde: hoe hij voelde. Hoe voelt een erwt? Wat zou de prinses willen met dit voelen aan die erwt, wat wil ze weten of ontdekken?
- ★ Elke avond weer verstopte zij haar erwt – waar? Hoe zien de lezers dit gedicht, welk beeld komt ze erbij voor ogen?
- ★ 'Ze kon niet slapen/ zonder, maar ook niet met'. Zijn er voorbeelden van andere dingen of personen dan erwten waarmee of met wie iemand een dergelijke verstandhouding heeft? Klinkt het de lezer positief of negatief in de oren, dit 'niet zonder/ maar ook niet met'? Het lijkt op verslaving.
- ★ Het 'troostte' haar dat zij hem telkens vond. Hoezo troostte? Troost waarvoor? Waarom is ze niet gewoon blij dat ze hem vond of opgelucht of wat ook? Wanneer gebruik je het woord 'troosten' eigenlijk, wat impliceert dat allemaal?
Het troostte haar blijkbaar ook dat zij 'zo ongehard bleef in haar waken'. Eerst maar eens 'ongehard'. Meestal wordt juist hard worden of gehard zijn als iets positiefs voorgesteld. Hier is dat juist wat de prinses niet wil. Waarom zou iemand gevoeligheid hoger op prijs stellen dan hardheid?
En dan 'waken'. Niet-slapen dus, maar ook opletten. Wat is dat voor behoefte aan niet-slapen, aan opletten. Opletten op wat bijvoorbeeld? Vergeet niet: dit ongeharde waken is ook troostend. Wat weten we nu zoal van deze prinses?
- ★ Op 'Er was eens niemand' volgt een heel sterk enjambement – het lijkt iets dat je helemaal niet kan zeggen. Hoe komt dat, dat het zo in zichzelf tegenstrijdig lijkt? (let ook op de sprookjesformulering)
- ★ In sprookjes is er altijd wel iemand die iets kan doen of oplossen. Dus is dit eigenlijk geen sprookje. Of toch? Wat is er sprookjesachtig in?
- ★ Wat wil de prinses nu eigenlijk nooit missen: haar kwaal, haar erwt of alle twee? En waarom? Waar zou dit gedicht zoal over kunnen gaan, behalve over een sprookjesprinses? Waar kan het een beeld voor zijn? (Er komt geen prins voor in dit sprookje...)

Sprookje

De prinses nam haar erwt
overall mee naar toe, legde hem
in kussens weg en voelde
hoe hij voelde, raakte gehecht,
zocht hem op en wreef hem glad
en elke avond weer verstopte zij
haar erwt. Ze kon niet slapen
zonder, maar ook niet met. Het
troostte haar dat zij hem telkens
vond, dat zij zo ongehard bleef in
haar waken. Er was eens niemand
die iets doen kon aan die kwaal.
Ze wilde hem nooit missen.

K. Michel (1958) schreef tot nu toe drie bundels gedichten. Zijn gedichten zijn helder en toch raadselachtig. ‘Zijn kikkers de kanaries’ komt uit de bundel *Waterstudies* (1999), een titel die misschien ook al een indruk geeft van waar het hem om gaat: het bestuderen van iets dat transparant, beweeglijk, doorzichtig is, maar tegelijk zwaar, sterk en niet te doorgronden.

- ★ Ga na welke informatie over kikkers we krijgen in dit gedicht.
- ★ Yosemite Park is een natuureservaat in Amerika. Waarom zou de dichter dat noemen, en niet gewoon schrijven ‘in natuureservaten’?
- ★ Is dat eigenlijk niet raar gezegd: daar en daar sterven ‘wereldwijd’ de kikkers uit? Waarom zou de dichter dat woord ‘wereldwijd’ juist in deze regel hebben willen onderbrengen?
- ★ Je kunt de eerste strofe ook in gewone spreektaal zeggen, beginnen met de mededeling uit de derde regel. Is er dan iets weg? Of maakt het eigenlijk niets uit?
- ★ Het gat in de ozonlaag, pesticiden in de atmosfeer, dat zijn geen begrippen die je vaak in gedichten tegen komt. Zijn ze vreemd, storend of overbodig of juist goed en duidelijk?
- ★ Die ‘doorlaatbare huid’ van kikkers, hoe zouden we ons die moeten voorstellen? Zou je ook figuurlijk van een ‘doorlaatbare huid’ kunnen spreken?
- ★ Dat hele gedeelte tussen haakjes, waarom wil de dichter dat vertellen? Wat heeft dat vliegtuig met die kikkers te maken?
- ★ Wat voor lout hangt er achter het vliegtuig en hoe kan het dat die opbrandt? Wat is een ‘roestende’ avondhemel?
- ★ Het ‘Leijpark’ is geen bekend park. Toch staat die naam er. Waarom?
- ★ Waarom wordt deze herinnering opgehaald? Wat is een ‘bruinige geur’ voor een geur? Waarom staat er bij dat het een ‘zinken’ teil is, wat zegt dat?
- ★ Het gedicht spreekt zomaar over ‘dit eerste wereldcongres’ – welk eerste wereldcongres? Of is het juist niet de bedoeling dat wij ons dat afvragen?
- ★ We krijgen alleen te horen wat er in de bar en de wandelgangen gezegd wordt. Waarom juist daar?
- ★ Kanaries werden in de kolenmijnen meegenomen omdat ze heel gevoelig waren voor zuurstofgebrek. Legde de kanarie het loodje dan wist men dat er gevaar dreigde en konden de mijnwerkers zich nog op tijd uit de voeten maken. Op welke manier zijn kikkers dan de kanaries in onze kolenmijn?
- ★ Bekijk het gedicht nog eens in het licht van deze laatste regel – worden er dan dingen duidelijker?
- ★ Dit gedicht rijmt niet, het heeft geen enjambementen, het lijkt niet erg met klank te werken. Alleen de strofes en de tamelijk korte regels onderscheiden het gedicht van proza. Is er iets over de regel-lengte te zeggen of is die willekeurig? Waarom kun je dit een gedicht noemen?

Zijn kikkers de kanaries

Niet alleen in vervuilde gebieden
maar ook in reservaten als Yosemite Park
sterven wereldwijd de kikkers uit

Komt het door het gat in de ozonlaag
Zijn het de pesticiden in de atmosfeer

Kikkers hebben een doorlaatbare huid
en bij verslechtering van water en lucht
behoren zij tot de eerst verdwijnende dieren

(Boven de torenflats zie ik een vliegtuig
een lont achter zich aan trekken die sloom
opbrandt in de roestende avondhemel

En ik ruik de sloot van het Leijpark
dertig jaar geleden, het parelende dril
tussen mijn vingers, de bruinige geur
van de dikkopjes gevangen met Ivo
in de zinken teil achter in de tuin)

In de bar en de wandelgangen van dit eerste
wereldcongres vragen deskundigen zich af
zijn kikkers de kanaries in onze kolenmijn

Chr. J. van Geel (1917-1974) is een dichter die interpreterend in het leven stond. 'Beeldspraak is wat leeft' schreef hij. Zijn gedichten beschrijven vaak de natuur, in de vorm van allerhande vogels, dieren, bomen, waters, duinlandschappen, die 'iets betekenen'. Wat, dat staat er vaak niet bij. Zijn gedichten willen het raadsel niet oplossen, ze laten iets zien en vullen dat met betekenis. Het gedicht 'Pril voorjaar' is afkomstig uit de bundel *Spinroc en andere verzen* (1958).

- ★ Lees het gedicht een keer helemaal. Hoe 'pril' zou dit voorjaar zijn, aan welke maand moeten we zo'n heetje denken?
- ★ Een 'hoezelaar' is een schort met een hovenstuk. De bomen hebben schorten aan, witte mogen we aannemen, gezien de derde regel. Waarom zou Van Geel het beeld van schorten gebruiken, en niet dat van jurken of pakken of iets dergelijks?
- ★ 'ook alle vingerdunne bomen' – wat voegt deze regel toe aan wat we al voor ons zagen na de eerste regel?
- ★ De derde regel bevat twee mededelingen, die niet per se met elkaar in verband hoeven te staan, of wel? Volgt er altijd dooi op sneeuw? Of weet de dichter gewoon, vanwege de tijd van het jaar, dat de dooi zal komen? Of hoopt hij er zelfs op?
- ★ Is de beschrijving van de toestand in de eerste strofe neutraal, zoals bomen er nu eenmaal bij kunnen staan, of vindt men hem al enigszins ingekleurd? Zo ja, waar ligt dat dan aan?
- ★ De eerste strofe wordt met allerlei kleine poëtische middelen tot een eenheid gemaakt. Ga na welke [alliteratie, rijm, ritme].
- ★ Waarom moest hierna een nieuwe strofe komen?
- ★ Hoe weet de dichter wat er onder de schorsen gebeurt?
- ★ Om wat voor soort bomen gaat het blijkbaar?
- ★ 'Grijze' kronen krijgen 'witte en roze' kaarsen. Doen die kleuren ertoe, in het gedicht, of beschrijven ze alleen maar de werkelijkheid?
- ★ Wie zijn daar eigenlijk bezig kaarsen te gieten? Wat voor beeld veroorzaakt deze wijze van zeggen?
- ★ Er worden kleuren gemengd 'op houten tafels'. Hoezo?
- ★ Wat voor 'nerven' worden daar getekend? [Bedenk dat 'nerven' ook 'zenuwen' zijn.]
- ★ Nu is schors al 'vel' geworden. Waarom?
- ★ Ga het rijm na in dit gedicht en probeer het effect ervan vast te stellen.
- ★ Waarom zou hier 'tiktakt' staan, een woord dat aan een klok doet denken? En niet 'zenuwgestel' maar 'zenuwengestel'?
- ★ Lees het gedicht nog eens en probeer na te gaan wat er is toegevoegd aan het beeld van besneeuwde bomen in het heel vroege voorjaar.

Pril voorjaar

De bomen dragen boezelaars,
ook alle vingerdunne bomen.
Het heeft gesneeuwd. De dooi zal komen.

Onder hun schorsen worden voor
de grijze dichtvertakte kronen
kaarsen gegoten, witte en roze
kleuren gemengd op houten tafels,
nerven getekend – onder hun vel
tiktakt hun zenuwengestel.

Wilfred Smit (1933-1972) is erg goed in treffende beelden: 'Zachtgroen meccano dacht ik dat je was' schreef hij over een bidsprinkhaan en een oude vrouw heeft een 'begonia vaarwellis' in haar vensterbank staan. In deze 'Brief' uit de bundel *Een harp op wielen* (1959) laat hij mooi zien hoe men kan praten over het een én het ander bedoelen – misschien is het kleine meisje ook al wel een dichter.

- ★ Wat voor associaties roept een 'grootstadskind' op?
- ★ De tweede strofe is al datgene wat het kind niet zegt – waarom zegt ze dat niet?
- ★ Een 'kreng' is ook een stoffelijk overschot van een dier – speelt die betekenis hier mee? Motiveer het antwoord – denk ook aan die kring van madelieven.
- ★ Let op de klank in deze strofe: de alliteratie van klein kreng, kring, en de assonantie van de a's. Waarom doet een dichter dat, heeft het effect op de lezer?
- ★ De derde strofe toont wat het kind wèl schrijft. Komt dat op hetzelfde neer als wat ze niet schrijft? Wat drukt ze ermee uit? Wat komen we te weten over grootvader? Woont hij buiten de stad of leeft hij niet meer?
- ★ In de vierde strofe, wordt het woord 'grootvader' herhaald. Is dat nodig? We weten toch al aan wie het kind schrijft? Let ook op hoe het er staat, onverwacht, na een enjambement.
- ★ 'de enveloppe omsluit haar liefderijk', 'haar' moet het kind wel zijn, niet de brief. Waarom zou het kind in de enveloppe gesitueerd worden? En wat is er 'liefderijk' aan een envelop.
- ★ Het kind wordt nu 'een pop' genoemd. Waarom?
- ★ Lila is een rouwkleur. Zou dat een rol spelen hier of is het toeval. Waar komt die lila deken trouwens vandaan?
- ★ Het meisje is ziek en ze wordt waarschijnlijk niet meer beter. Waaruit kan men dat opmaken? Wat weet ze, blijkens het gedicht, zelf van haar toestand?

Brief

Het grotestadskind schrijvend
aan haar grootvader, zegt niet:

men noemt mij mager,
een klein kreng waar straks
madelieven in een kring
omheen zullen staan –, maar:

't is erger met mijn pop
sinds u daarbuiten woont.

ach, nu is zij moegeschreven
aan grootvader – de enveloppe
omsluit haar liefderijk,
een pop onder een lila deken.

Het gedicht 'Gij staat zoo heel, heel stil' komt uit de bundel *Verzen* van 1890. Herman Gorter (1864-1927) was een vernieuwende dichter, die schreef zoals nooit eerder vertoond was. 'Het is een boek om op te snikken,' meende Lodewijk van Deyssel over deze bundel, '[-] wat ik bedoeld had, dat Holland moest doen, dat heeft Gorter gedaan. Hij heeft het gedaan, ze staan er, ze staan er voor ieder te lezen'.

Nu zijn het intieme taalgebruik van Gorter, zijn gedurfde eigenheid, zijn opzettelijke ongrammaticaliteit niet meer zo schokkend nieuw, maar iets van het verbluffende dat deze poëzie destijds had, heeft ze altijd behouden.

Het 'gij' van de eerste regel klinkt ons nu misschien nogal plechtig in de oren, maar dat moet ruim honderd jaar geleden anders geweest zijn. Uit de rest van het gedicht wordt trouwens duidelijk dat ook het 'u' niet afstandelijk bedoeld is, eerder teder.

- ★ Bedenk voorbeelden waarin formele woorden juist intiem klinken – zoals je tegen een jongetje kunt zeggen: 'Zo meneertje'.
- ★ Zou je in een contemporair Nederlands gedicht de eerste zin kunnen handhaven? Probeer als dat niet lukt een acceptabele variant te bedenken. Echt acceptabel is het natuurlijk nooit, want het gedicht staat er nu eenmaal zó, en niet anders.
- ★ Hoe zou iemand stil staan met haar handen, wat kan daar het heel bijzonder stille aan zijn? Of zou je het enjambement volledig moeten honoreren: *gij staat zoo stil en bovendien ook met uwe handen.*
- ★ Lees de eerste strofe hardop en probeer te horen wat het rijm bewerkstelligt, waar de natuurlijke pauzes vallen. Als 'ik wil' op de volgende regel zou staan, zou deze strofe anders gelezen moeten worden. Laat dat ook horen.
- ★ Noch de woordvolgorde, noch het gebruik van 'wat' is grammaticaal correct. Probeer na te gaan wat het effect daarvan is, wat alternatieven zouden kunnen zijn. Het lijkt het natuurlijke stamelen van een verliefde, maar er moet door de dichter goed over nagedacht zijn.
- ★ 'lichtgedooi' wat zou dat kunnen zijn? Is het licht koud, ijsig zelfs en ontdooit het rond de geliefde? Wordt het zachter, smelt het? Zoiets moet het wel zijn. Hoe stelt men zich dit voor: als iets dat gezien wordt of als iets dat gevoeld wordt, of als een mengeling van zintuiglijke indrukken?
- ★ En waar is de warmte? Om de geliefde? In de hele kamer? Is de 'ik' warm, van verlangen misschien? Hoe moet 'omhangen' gelezen worden: is zij met warmte omhangen? Hangt de warmte maar wat om?
- ★ In het Nederlands is het niet correct om te zeggen 'ik doe verlangen', dat is Engels. Waarom zou Gorter het toch zo schrijven? Vergelijk het Engels: 'I want to go' of 'I do want to go' – ook daar maakt het verschil.
- ★ 'Zoo blauw als klaar water' – 'klaar' is helder. Is helder water wel blauw? Wat zijn de associaties bij 'helder water'?
- ★ Ook hier weer trekt het rijm, net als in de eerste strofe, de eerste en de tweede regel sterk naar elkaar toe, terwijl er tegelijk een overgang wordt gemaakt. Daardoor komt veel nadruk te liggen op dat 'wil' en 'wou', terwijl normaal gesproken de nadruk valt op *wat* er gewild wordt. Maakt dat de lezing van het gedicht anders?
- ★ Wat betekent het, wat zou het kunnen betekenen om een ander te zijn?
- ★ In de laatste regel van de derde strofe staat nog zo'n opzettelijke ongrammaticaliteit: 'van mijn'. Is 'van mijn' meer in zichzelf besloten dan 'van mij'?
- ★ Het gedicht eindigt in hulpeloos gestamel – of in totale verliefdheid. Wat heeft dit gedicht nu eigenlijk gezegd, willen zeggen, willen laten voelen?

Gij staat zoo heel, heel stil
met uwe handen, ik wil
u zeggen een zoo lief wat,
maar 'k weet niet wat.

Uw schoudertjes zijn zoo mooi,
om u is lichtgedooi,
warm, warm, warm – stil omhangen
van warmte, ik doe verlangen.

Uw oogen zijn zo blauw
als klaar water – ik wou
dat ik eens even u kon zijn,
maar 't kan niet, ik blijf van mijn.

En ik weet niet wat 't is wat
ik u zeggen wil – 't was toch wat.

Rutger Kopland (1934) zoekt in zijn gedichten vaak naar de woorden waarmee hij dat kan zeggen waarvan hij niet precies weet wat het is. In zijn vroegere gedichten was hij soms wel stilliger, het lijkt of het tastende schrijven van Kopland in de loop der jaren meer is toegenomen. Het gedicht 'I cavalli di Leonardo', uit de bundel *Voor het verdwijnt en daarna* (1985), over de schetsen van paarden van Leonardo da Vinci, is ook een beeld voor het schrijven van een gedicht.

- ★ De eerste regel is een mededeling en een verzuchting. Wat is ermee gezegd?
- ★ De drie beginwoorden van de tweede regel versterken elkaar. Wordt het heel anders als je er één of twee weg zou laten? Probeer het effect daarvan onder woorden te brengen.
- ★ Een dier heeft geen 'machinerie' en geen 'drijfriemen en hefbomen'. Waarom zou het toch zo gezegd worden?
- ★ Probeer de regelafbrekingen te veranderen, door een of meer woorden naar de volgende regel te verplaatsen en kijk wat er gebeurt. Worden zodoende de overwegingen die Kopland gehad zou kunnen hebben om het zo te doen als hij het gedaan heeft begrijpelijk?
- ★ 'eindeloze reeksen herhalingen' en vervolgens 'duizenden haarfijne lijntjes' – wat voor beeld van Leonardo's werkwijze wordt daarmee opgeroepen?
- ★ Wat kan er bedoeld worden met 'in het papier verdwijnende huid', hoe moet je dat voor je zien?
- ★ 'huid van de ziel' Wat is de ziel eigenlijk? En heeft die huid? En zou de ziel te tekenen zijn? Of is dat nu precies het probleem, dat datgene wat Leonardo verondersteld wordt het liefst te willen tekenen, het meest on-tekenbare is?
- ★ Na 'ziel' staat ook weer een gedachtenstreepje, net als na 'naliét'. Hoe zit het gedicht in elkaar?
- ★ Let op de enjambementen in de vierde strofe. Zou dit effect ook bereikt worden als alles gewoon achter elkaar zou staan, zoals in proza?
- ★ Is het 'hoe' waarmee de vijfde strofe begint een voortzetting van het 'hoe' uit de vierde strofe? Waar hoort dit bij?
- ★ Wat betekent het, dat 'het geheim van een paard zich uitbreidde / onder zijn potlood'. Wat is 'het geheim van een paard'? En waarom breidt het zich uit?
- ★ Kopland stelt zich voor hoe Leonardo werkte. Wat zegt hij daarmee? Wat zou hij denken dat Leonardo wilde, waarom 'verwierp' hij zijn schetsen?
- ★ De laatste regel van elke strofe is heel kort. Probeer na te gaan of dat effect heeft en wat voor effect dan.

I cavalli di Leonardo

Al die schetsen die hij naliet –

eindeloze reeksen herhalingen: spierbundels, pezen,
knoken, gewrichten, die hele machinerie
van drijfriemen en hefbomen waarmee
een paard beweegt,

en uit duizenden haarfijne lijntjes haast onzichtbaar
zacht in het papier verdwijnende huid
van oorschelpen, oogleden, neusvleugels,
huid van de ziel –

hij moet hebben willen weten hoe een paard
wordt gemaakt, en hebben gezien
dat dat niet kon,

hoe het geheim van een paard zich uitbreidde
onder zijn potlood.

Maakte de prachtigste afbeeldingen, bekeek ze,
verwierp ze.

In de bundel *Zeepost* (1963) van Judith Herzberg (1934) hebben veel gedichten op een of andere manier betrekking op de oorlog, meer in het bijzonder de Tweede Wereldoorlog. Zo ook dit gedicht, dat via de bijbeltekst Deuteronomium 20 over oorlog in het algemeen gaat – wie is geschikt om te vechten – maar dat ook naar die ene oorlog verwijst die op het moment van verschijnen van deze bundel nog geen twintig jaar voorbij was.

Deuteronomium 20 gaat over de oorlogswetten, en schrijft voor hoe het volk toegesproken moet worden voor de strijd. De opziensers moeten vragen naar wie een nieuw huis gebouwd heeft maar het nog niet in gebruik genomen heeft, wie een wijngaard geplant heeft maar de vruchten nog niet genoten heeft, wie in ondertrouw is maar nog niet gehuwd is en wie week van hart is – al diegenen mogen terugkeren naar huis. De rest moet strijden.

- ★ Lees het gedicht eerst een keer helemaal door, zonder de bijbeltekst gelezen te hebben, en probeer vast te stellen wat aan de bijbel ontleend zal zijn en wat eigen toevoeging is. Ga na wat voor overwegingen er gebruikt worden om het onderscheid te kunnen maken tussen wat modern lijkt en wat archaïsch: taalgebruik, beelden, retoriek, mentaliteit. Lees pas daarna de betreffende passage uit de bijbel.
- ★ ‘Het schiereiland van de vervulling’ – wat wordt er precies bedoeld met dat ‘schiereiland’? Waarom is het ‘schier’? Probeer dit beeld zo goed mogelijk te visualiseren: waar staat diegene, waar is de vervulling, waar zijn de anderen?
- ★ In Deuteronomium staat dat dezulken naar huis mogen terugkeren, hier staat ‘moge de dood nog worden bespaard’. Wat is het verschil?
- ★ De nog niet beproefde zaken worden hier uitgebreid met een leeg schrift et cetera. Wat voor dingen zouden er nog meer zo onvervuld kunnen zijn? Het zijn wel heel andere beelden dan die wijngaard, dat huis en die vrouw.
- ★ ‘Hij die ziet dat het gaat regenen’ – wat is dat nu ineens? Anders dan alle anderen ‘bezit’ deze man niets. Kan regen ook vervulling zijn?
- ★ Wat is het gemeenschappelijke in de beelden die in het begin van de tweede strofe worden gebruikt? ‘Iemand die zich op een korrel heeft verschanst’ – wat moet men zich daarbij voorstellen?
- ★ Heeft het onvervuld zijn met leeftijd te maken of met iets anders, of is het een toevallige eigenschap?
- ★ Wat voor iemand is iemand die ‘zijn paard niet afdroogt na een rit, zijn bril beslagen laat’ et cetera Onverschillig? Vermoeid? Al te wijs geworden?
- ★ Let op de sterke, bijna lyrische werking van de klank in de regels ‘Of wie met hart en ziel’ tot en met ‘schaamhaartje bewaren’. De klank maakt het bijna zangerig, onschuldig, in contrast met de inhoud. Het is een manier om lichtheid in een gedicht te bewaren. Of is dit een ‘zwaar’ gedicht? In zekere zin is het dat natuurlijk, maar ook niet. Aan welke technische, formele middelen ligt dat nog meer, dat het niet wanhopig en deprimerend klinkt, ondanks de inhoud die met oorlog en dood te maken heeft?
- ★ Dit gedicht rijmt meestal niet, maar soms wel. Toch hebben de regels een overeenkomstig einde, door de werkwoordsvormen, veelal door de klank. Doet dat ertoe?
- ★ ‘een herfstblaadje, een bioscoopkaartje, een schaamhaartje’ – wat voor soort bewarenswaardigheden zijn dat?
- ★ Aan het einde kunnen deze mensen, valt te concluderen uit Deuteronomium, blijkbaar wel vechten. Lijkt dat redelijk of juist niet? Waarom valt van zo iemand niet te verwachten dat hij wint? Heeft het wellicht iets te maken met het soort dingen dat van ze verteld wordt? Het zijn eerder melancholisch stemmende gedragingen dan enorm vitale. Van wat voor soort mensen zou je wel kunnen verwachten dat ze zouden winnen?

Deut. 20

Wie op het schiereiland van de vervulling staat
moge de dood nog worden bespaard.

Hij die een wijngaard heeft geplant
maar de vruchten nog niet heeft geproefd,
hij die een huis heeft gebouwd
maar er nog niet in heeft gewoond,
hij die een vrouw heeft genomen
maar nog niet met haar heeft geslapen.
Hij die een leeg schrift, een onbegonnen
potlood of een schone zakdoek heeft.
Hij die ziet dat het gaat regenen.

Maar wie perfect de weg kent in een stad,
een lied kan blazen op een sprietje gras
of wie zich op een korrel heeft verschanst
en deze als de wereld ziet, zijn paard
niet afdroogt na een rit, zijn bril
beslagen laat, de regen heeft zien vallen,
zijn zakdoek gebruikt, zijn tranen gehuild heeft –
Of wie met hart en ziel terug wil draven
begraven botten op wil graven
dode dingen leven in wil blazen of gaat sparen;
een herfstblaadje, een bioscoopkaartje,
een schaamhaartje bewaren –
Stuur hem desnoods dan maar de veldslag in,
alleen – verwacht niet van hem dat hij wint.

Colofon

Deze lesbrief is een uitgave van de Stichting Poetry International, ter gelegenheid van de eerste Landelijke Gedichtendag op 27 januari 2000.

Samenstelling: Marjoleine de Vos

Redactie: Stichting Poetry International, met speciale dank aan Herman Kakebeeke en Stichting Kinderen en Poëzie

Vormgeving: Steven Boland

Ontwerp Gedichtendaglogo: Joey Vermijs

Druk: TDS Drukwerken, Schiedam

De lesbrief is mogelijk gemaakt dankzij het VSB Fonds, TDS Drukwerken en Alpha Papier.

De Landelijke Gedichtendag is mogelijk gemaakt dankzij het Ministerie van OCenW, Stichting Lezen, Meulenhoff en Co, de Boekenbon, Em. Querido's Uitgeverij bv, NRC Handelsblad en de NPS.

Deze lessuggesties zijn verspreid onder scholen in het basis- en voortgezet onderwijs.

Nabestellen is niet mogelijk.

Informatie uit deze lesbrief is tevens beschikbaar via www.poetry.nl/gedichtendag.

De Landelijke Gedichtendag wordt een jaarlijks terugkerend evenement. Het is de bedoeling ook volgend jaar weer lessuggesties samen te stellen. Wij zouden u daarom dankbaar zijn wanneer u uw ideeën voor verbeteringen of aanvullingen aan ons zou laten weten. U kunt die toesturen aan:

Stichting Poetry International

Landelijke Gedichtendag

William Boothlaan 4

3012 VJ Rotterdam

e-mail: gedichtendag@poetry.nl